

## Dossier: 11.11.11 en Caritas in veritate

### Profetische encycliek wijst weg naar betere wereld

De jongste encycliek Caritas in veritate – nu in nagelnieuwe Nederlandse vertaling – heeft een hoog profetisch karakter, stelt de Antwerpse jezuïet en emeritus hoogleraar Fernand Van Neste. Je moet geen katholiek zijn om de wereld ten goede te veranderen, christenen zijn geroepen daartoe samen te werken met alle mensen van goede wil. ‘Waardig werk’ – het thema van de 11.11.11-campagne dit jaar – past alvast naadloos in de samenlevingsvisie van de katholieke kerk.

---

**Fernand Van Neste |**

Caritas in veritate betekent ‘liefde in waarheid’. De eerste woorden van de derde encycliek van paus Benedictus XVI laten niet vermoeden dat die wereldbrief over de sociaaleconomische problemen van de huidige wereld gaat. De ondertitel van de encycliek luidt Over de integrale ontwikkeling van de mens in liefde en waarheid. De paus wil aantonen dat ‘liefde in waarheid’ de enige levenshouding is die ons in staat stelt de integrale ontwikkeling van de mens en van de gehele mensheid te bevorderen. Dat reikt verder dan louter handelen volgens een deontologische code. Wat is ‘integrale ontwikkeling’? Wat betekent ‘liefde in waarheid’ als levenshouding? Waarom is dat volgens de paus de ‘enige’ levenshouding die het voorgenomen doel kan bereiken?

#### **Integrale ontwikkeling**

‘De ontwikkeling van de mensheid’ behandelde paus Paulus VI als thema al meer dan veertig jaar geleden in de encycliek Populorum progressio (1967). Met het begrip ‘ontwikkeling’ bedoelde de toenmalige paus alle middelen die zouden worden ingezet “om de volkeren te helpen bij het overwinnen van honger, ellende, endemische ziekten en analfabetisme”. Daarover schrijft Benedictus XVI: “Voor de betrokken volkeren betekende dat: vanuit economisch standpunt hun actieve deelname aan het economisch proces op basis van gelijkheid, vanuit sociaal standpunt hun ontwikkeling tot beschaafde en solidaire samenlevingen, vanuit politiek standpunt de consolidering van democratische regimes die in staat zijn vrijheid en vrede zeker te stellen” (paragraaf 21 in Caritas in veritate. De nummers tussen haakjes verwijzen daarnaar).

#### **Technisch geöriënteerd mensbeeld**

De huidige paus meent te mogen stellen dat de verwachtingen van zijn voorganger niet in vervulling zijn gegaan. Dat komt volgens hem omdat het toegepaste ontwikkelingsmodel van de jongste veertig jaar te veel werd beheerst door een puur technisch geöriënteerd mensbeeld en te weinig rekening hield met de culturele en geestelijke aspecten van het mens-zijn. Paulus VI had daar trouwens zelf al voor gewaarschuwd (11 en 19). Omdat de ontwikkeling van de mens en van de mensheid

het voornaamste thema is van de sociale leer van de kerk (8) wil paus Benedictus XVI op zijn beurt dat thema behandelen en de door Paulus VI uitgezette weg voor onze tijd actualiseren.

### **Uitdagingen**

De uitdagingen zijn enorm. De encycliek somt ze op. In de twintigste eeuw heeft de economie grotere welvaart gebracht voor de wereldbevolking. Ook nieuwe naties behoren nu tot de 'rijke' landen – denk aan de uitbreiding van de G8 tot de G20. Maar de rijkdom en de winsten komen niet ten goede aan iedereen, verre van (21). De kloof tussen arm en rijk wordt steeds groter. Een lawine van onrecht en armoede teistert de wereld van west naar oost door de financiële crisis, in oktober vorig jaar ontstaan en "veroorzaakt door slecht uitgevoerde en hoofdzakelijk speculatieve financiële handelingen". Ook slecht begeleide migratiestromen en ongecontroleerde exploitatie van hulpbronnen veroorzaken dramatische toestanden over de hele wereld (21). Sociaaleconomische probleemgebieden vind je nu niet alleen in het zuidelijk halfrond, maar ook in de rijke landen (22).

### **Economie zonder grenzen**

Economische groei betekent niet noodzakelijk ontwikkeling van de integrale mens – denk maar aan de Oost-Europese landen na de implosie van de communistische regimes. De volkeren zijn almaar meer afhankelijk van elkaar door de globalisering van economie en bankwezen. Sociaaleconomische problemen kunnen zich vandaag als epidemieën verspreiden van land tot land, van continent tot continent. De politieke instellingen die economie en bankwezen zouden moeten reguleren, zijn niet opgewassen tegen die economie zonder grenzen (24).

### **Catastrofale gevolgen**

De globalisering heeft ook sociaal catastrofale gevolgen: de netwerken van sociale zekerheid en vakbonden zijn nog altijd vooral nationaal efficiënt en hebben onvoldoende verweer en slagkracht tegen die internationale evolutie. De arbeidsmobiliteit rukt gezinnen uiteen, vermengt volkeren met als gevolg getto's van immigranten, botsende beschavingsvormen en teloorgang van de culturele identiteit (26).

De hongersnood in de wereld is een beschamende realiteit. Om de zes seconden sterft een kind van honger, meer dan een miljard mensen lijdt honger, terwijl de toegang tot voedsel en tot drinkwater toch als sociale grondrechten moeten worden beschouwd (28). In vele landen is er geen godsdienstvrijheid (29), er is nog altijd analfabetisme en vrouwen worden onderdrukt. Op techniek gerichte kennis en wetenschap verdringen steeds meer de humanistische vorming en de geesteswetenschappen. Kortom, de economie is alomtegenwoordig, almachtig en allesbepalend in het gewone leven, de reclame, de media, de sport- en kunstwereld, de ontspanning en het toerisme (30-33).

### **Hindernissen**

Soms wordt gesuggereerd dat er voor economie en geldwezen 'ethische' sectoren en 'ethisch gevoelige' terreinen zijn ontstaan, maar dat het economische en financiële handelen in wezen een volkomen autonoom handelen is met eigen wetmatigheid en regulering. De paus antwoordt daarop "dat de gehele economie en het gehele

geldwezen ethisch dienen te zijn, niet alleen door een uiterlijke etikettering, maar door het eerbiedigen van de eisen die behoren tot het wezen van hun natuur” (45).

Het morele referentiekader in de sociaaleconomische leer van de kerk “is gebaseerd op de schepping van de mens ‘als beeld en gelijkenis van God’ (Genesis 1,27) waaruit zowel de onaantastbare waardigheid van de persoon, als de transcendente waarde van de natuurlijke, morele normen zijn afgeleid. Een economische ethiek die van die twee zuilen zou afzien, zou het onvermijdelijke gevaar lopen de morele kwaliteit te verliezen en zich tot instrument te laten maken (...). Ze zou riskeren ondergeschikt te worden aan de bestaande economische en financiële systemen, in plaats van de misstanden daarvan te corrigeren” (45).

Een andere belemmering om tot integrale ontwikkeling te komen van iedere mens en van de mensheid is de opvatting dat de mens weliswaar rechten heeft maar geen plichten. “Vaak kan samenhang worden vastgesteld tussen de aanspraak op het recht op overvloed, en zelfs op overtreding en ondeugd, in de welvarende staten, en het gebrek aan voedsel, drinkwater, onderwijs of medische basiszorg in sommige onderontwikkelde delen van de wereld, zoals aan de rand van grote wereldsteden. De samenhang bestaat daarin dat de individuele rechten, als zij van een zingevend kader van plichten worden losgemaakt, steeds minder op universele waarden betrekking hebben, en leiden tot een spiraal van aanspraken waarmee men allerlei individuele preferenties en grillen tot rechten poogt te verheffen. De overdrijving van rechten loopt uit op het verzuim van plichten” (43).

### **Egoïsme**

Een belangrijke hindernis volgens de paus is het verdwijnen van de ervaring van wat ‘gave’ is in het bestaan. De gave om niet is nochtans in velerlei vormen aanwezig in het leven, maar wordt door een zuiver productiegerichte en utilitaristische kijk op het leven niet meer herkend. “De moderne mens denkt ten onrechte dat hij de enige grondlegger is van zichzelf, van zijn leven en van de samenleving” (34). Daaruit volgt een verkeerde opvatting over de vrijheid – de mens denkt dat hij over zichzelf kan beschikken (68) –, geen onvoorwaardelijke eerbied meer voor het leven van anderen, geen respect meer voor de schepping – vandaar de verwoesting van het milieu (48-49) –, geen zin voor solidariteit binnen de productiewereld (46).

Kortom, plat egoïsme viert hoogtij. Na de vertechnering en economisering van de mens volgt tenslotte de commercialisering. Bijvoorbeeld in de gezondheidszorg worden ziekenhuizen vennootschappen die winst kunnen maken en krijgt het menselijke lichaam een marktwaarde. Door die evolutie wordt het sociale vraagstuk geleidelijk een antropologisch vraagstuk: een totaal ander mens(beeld) komt tot stand waarin niet veel meer terug te vinden is van het ideaal van het humanisme.

### **Oproep tot bekering**

Zoals ik de inhoud van deze encycliek totnogtoe weergaf, lijkt het vooral een aanklacht te zijn tegen de schandelijke sociaaleconomische wantoestanden die de grote meerderheid van de wereldbevolking – armen, hongerigen, zwakkeren, zieken – treffen door de machtsdrang en hebzucht van de economisch sterken, door het materialistische gedrag van de gegoede klassen in de welvaartstaten, door de onkunde, de corruptie en het totale gebrek aan zin voor het algemene welzijn van de meeste politieke verantwoordelijken. Toch is de wereldbrief van Benedictus XVI meer

dan dat alles. Het is in de eerste plaats een oproep tot bekering. “De complexiteit en de ernst van de huidige economische crisis maakt ons terecht bezorgd, maar toch moeten wij met realisme, vertrouwen en hoop de nieuwe verantwoordelijkheden op ons nemen, waartoe wij worden geroepen door het scenario van een wereld die behoefte heeft aan een ingrijpende culturele vernieuwing en de herontdekking van fundamentele waarden waarop een betere toekomst kan worden gebouwd” (21).

De paus dringt aan op een vernieuwd inzicht waaruit een nieuw project kan groeien. Maar tegelijk wijst hij erop dat de wereldomvattende crisis louter menselijke inzet te boven gaat. Als hoogste gezagsdrager van een wereldgodsdienst wendt de paus zich daarom tot alle gelovige christenen en alle “mensen van goede wil” en roept hen op zich te bekeren tot een levenshouding, tot een zedelijke motivering die ons “aanzet ons moedig en onbaatzuchtig in te zetten op het terrein van gerechtigheid en vrede” (1).

### **Morele attitude**

“Caritas in veritate”, liefde in waarheid, noemt hij die zedelijke drijfkracht. Uit de eerste zin van de encycliek blijkt dat daarmee een evangelische morele attitude wordt bedoeld: “Liefde in waarheid, waarvan Jezus Christus met Zijn aardse leven en bovenal met Zijn dood heeft getuigd, is de voornaamste drijfkracht voor de waarachtige ontwikkeling van iedere mens en van de gehele mensheid” (1). Liefde die het individu en de mensheid tot het ware geluk brengt in alle dimensies van het mens-zijn (3-4).

Liefde in waarheid is trouwens volgens Benedictus XVI de geestes- en levenshouding waar het in de sociale leer van de kerk altijd om gaat (6). Bij de inzet voor een ontwikkeling van de samenleving op weg naar globalisering impliceert liefde in waarheid in de eerste plaats twee “morele normeringen”: de gerechtigheid (6) en de “zorg voor het algemene welzijn” (7). Dat zijn klassieke morele normen over het maatschappelijke leven, ze behoren als zodanig tot de transcendente sociale ethiek. Maar liefde in waarheid als evangelische levenshouding vereist ook broederlijkheid – dat is de gezindheid om mensen te verenigen en solidair voor elkaar in te staan – én onbaatzuchtigheid.

### **Onbaatzuchtig handelen**

Die laatstgenoemde vereiste brengt ons tot de kern van de boodschap van deze encycliek. Onbaatzuchtig handelen is een typisch evangelische levenshouding: “Doe goed (...) zonder er op te rekenen iets terug te krijgen” (Lucas 6,35). In het economische en financiële handelen zijn er twee belangrijke actoren: de markt en de overheid. Op de markt speelt de logica van de ruil: “geven om te hebben”. Voor de overheid speelt de logica van “geven uit plicht”: zij treedt controlerend en corrigerend op bijvoorbeeld door sociale zekerheidstelsels en publieke financiering.

Maar er is “geen markt van onbaatzuchtigheid en een houding van onbaatzuchtigheid kan niet bij wet worden verordend” (39). Daarom moeten volgens de paus in de economische bedrijvigheid ook vormen worden ontwikkeld die zich onderscheiden door een aandeel van onbaatzuchtig samenwerken – “geven om niet”. Die derde vorm van geven verwacht hij vanuit de “burgermaatschappij” – denk aan ontwikkelingsprojecten van niet-gouvernementele organisaties, aan de zovele vormen van sociale hulpverlening door al dan niet religieus geïnspireerde groepen.

Naast de oproep tot gerechtigheid, tot de zorg om het algemene welzijn en tot de bereidheid vormen van onbaatzuchtigheid te ontwikkelen in het economische handelen, vraagt de paus ten slotte bijzondere aandacht voor het bevorderen van de eenheid van de mensheid, het bijdragen tot het tot stand komen van de “familie van de mensheid”. Het vijfde hoofdstuk van de encycliek is aan dat thema gewijd (53-67).

### **Welke humaniteit?**

Deze ‘sociale’ encycliek van de huidige paus heeft een profetisch karakter. Zoals de oudtestamentische profeten op de sociale wantoestanden wezen in het oude Israël, de rijken en machtigen beschuldigden van onrecht, uitbuiting, corruptie en verdrukking, maar tegelijk opriepen tot bekering om opnieuw de wegen van Jahweh te bewandelen, zo hekelt Benedictus XVI de sociaaleconomische wantoestanden waardoor bijna twee derde van de wereldbevolking geen kans maakt zelfs een minimale menselijke ontwikkeling te bereiken.

Liefde in waarheid heeft als aangeprezen levenshouding ontegensprekelijk een theologische, ja zelfs christologische inslag. Het is de geestes- en levenshouding die, volgens de evangelies, Jezus bezielde in zijn omgang met mensen en in zijn maatschappelijk optreden. Dat zal ongetwijfeld kritiek uitlokken: moet je dan gelovig christen, ja zelfs katholiek zijn om aan de opbouw van een betere wereld te werken? Impliceert dat alweer niet het beruchte “buiten de kerk geen heil”? Die kritiek moet worden tegengesproken. In de titel van de encycliek wendt de paus zich uitdrukkelijk tot alle christenen en “alle mensen van goede wil”. Dat kunnen niet-christenen of atheïsten zijn. Trouwens, proberen te leven met liefde in waarheid, zoals Jezus “in alle maatschappelijke relaties”, veronderstelt niet noodzakelijk dat je in Jezus Christus gelooft of dat je het bestaan van God aanvaardt. In de persoonlijkheid van Jezus kunnen waarden en idealen worden ontdekt die getuigen van een uitzonderlijk hoge vorm van humaniteit. In de evangelies zien wij Jezus grootmoedig en belangeloos meeleven met zieken, armen en andere noodlijdenden.

Hij blijkt zeer terughoudend en onthecht te zijn in het omgaan met geld, rijkdom en macht. Hij is zachtmoedig, nederig, respectvol en verdraagzaam in de omgang met mensen. Die aspecten van zijn persoonlijkheid hebben, vanaf het begin van de christenheid tot vandaag, mensen van alle culturen geïnspireerd een zinvolle wending te geven aan hun leven, zich in te zetten voor een betere wereld en meer humaniteit tot stand te brengen. Ook niet-christenen en ongelovigen herkennen in de hierboven vermelde evangelische waarden en idealen een uitzonderlijk humaniteitsgehalte. Zo zien wij vele vormen van solidariteit groeien waar christenen, niet-christenen en ongelovigen samenwerken om meer humaniteit, meer vrijheid, rechtvaardigheid en welzijn voor iedereen te verwezenlijken.

Benedictus XVI, Caritas in veritate, Wereldkerkdocument nr. 32, Licap, Brussel, 116 blz., € 3,50. Bestellen kan via [www.tertio.be](http://www.tertio.be).